THE SENZORIAL DISCOURSE IN HORTENSIA PAPADAT BENGESCU, BETWEEN PSYCHOANALYSIS AND ESTHETICS

Simona Liutiev

PhD Student, University of Pitești

ABSTRACT: Throughout the whole Hallipa series, Hortensia Papadat Bengescu seems to reject the solution of harmonization between body and soul, blocking any communication between inner and outer body, her characters cannot live in a unified frame, and they are unable to hear their intimacy. An approach on the sense organs (seeing, hearing, smelling, tasting, touching), on the extra sensorial (intuition), and on the elaborated sensorial impressions in her novels offers a better understanding of the literary work and emotions. The sensitivity seems to be dominant in feminine fiction in general and particularly in Papadat Bengescu's texts. She thought the main aim in art is to share all she has to say to the senses, using the technique of expressive structural motifs, transforming the work into allusions, introspections and psychological revealing. The sensorial is dominated by language and it is decoded through an affective language, since the affect is a condition of speaking. The author was concerned about the language only as a sensitive corpus and disclosed its intrinsic sensorial spontaneity that often seems to lead to heresy.
KEY WORDS: sensorial, affective language, senses, suggestion.

1. Tehnica evocării cu mijloacele analizei senzoriale

Estetica fizică, discursul senzorial preponderent sau în întregime vizual este un tip de comunicare arhaică, legat în principal de narcisism și avatarurile sale sau de conceptul de imagine a corpului. Dar binele nu este în mod necesar frumos, iar frumosul nu este implicit bun, cum demonstra Jung. Idealul Eului în care fizicul joacă un rol împortant și Eul Ideal prezentat ca o hipertrofie a imaginii corpului, pot transcrie suferințe dintre cele mai profunde. „Ființa cea mai onestă, Eul, vorbește despre corp și își dorește corpul, chiar dacă visează, chiar dacă delirează sau flutură din aripile frânte"[1].

Când un subiect-personaj vorbește despre imaginea lui fizică, vorbește despre altceva? Conceptul de imagine a corpului, explicat de Schilder (*L'image du corps*, Paris, Gallimard, 1968), reluat de Francoise Dolto (*L'image inconsciente du corps*, Paris, Seuil, 1984) urmărește problema genezei conceptului încă din copilărie, când „înglobează cvasitotalitatea domeniului inconștientului și se pretează la toate dihotomiile: psyche–soma, afect–pulsiune, viață–moarte, conștient–inconștient"[2]. Realitatea este o opțiune a conștientului. Limbajul corpului exprimă metaforico-simbolic o apărare trecută sub tăcere pe care subiectul o dezvăluie astfel? Cu cât reprezentarea corporală se standardizează, cu atât cel ce vorbește depre înfățișarea sa exprimându-și nemulțumirea pentru oricare parte a corpului în oglindă, „imaginea corpului, încrucișându-se în fiecare secundă cu schema corporală, substrat al ființei noastre în lume"[3] demonstrează un mecanism de apărare contra angoasei. „Imaginea corpului ca imagine de sine

[1] **Friedrich. Nietzsche**, *Așa grăit-a Zarathustra. O carte pentru toți și nici unul,* trad. Șt A. Doina., Ed. Humanitas, București, 1994, p. 90;
[2] **Gisele Harrus Revidi,** *Psihologia simțurilor, cap. Inchizitorul și istericul: de ce simțurile sunt interzise*, trad. Nicolae Baltă, Ed. Trei, București, 2008, p. 104;
[3] **F. Dolto**, apud. **Gisele Harrus Revidi**, *op. cit.,* p. 105;

BDD-A25720 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:47 UTC)

este pulsională, ține de limbaj și se actualizează prin transfer“[4], de unde și inocularea sentimentului de nesiguranță și patologiile *donjuanismului, femme-fatale*. În psihanaliză frumusețea și narcisismul nu sunt sinonime.

Personajele Hortensiei Papadat Bengescu nu se pot elibera de sub jugul privirii în oglindă, este elementul esențial care le umple singurătatea, dar care le și dă un sentiment de autofilie. Tremolul senzațiilor nu se transmite doar celorlalte personaje (Lenora, Rin, Lina, Nory), dar și toposurilor, „aparent petrecea azi în trupul său, drama vieții laolaltă cu ființele pe care le încorpora“[5]. Freud considera narcisismul o trăsătură comună tuturor oamenilor, iar Jung nota: „Cine se îndreaptă spre sine însuși riscă să se întâlnească cu sine însuși. Oglinda nu lingușește, ea îl reflectă cu fidelitate pe cel care se uită în ea, acel chip pe care nu-l arătăm niciodată lumii, pentru că îl ascundem cu ajutorul persoanei – masca noastră de actori. Oglinda se află însă dincolo de mască și arată adevăratul chip“[6]. Acest adevăr îl va constata și Nory care nu suportă să se vadă trup și suflet în oglindă.

În prozele de început ale Hortensiei Papadat-Bengescu, oglinda este mai ales accesoriul femeii singure, care se acutizează, „iubirea de mine nu doare inima nimănui“[7], fie că este statică sau de buzunar, ea este „o lupă destinată autoscopiei și un reflector plimbat prin cenușiul evenimentelor dinafară“[8], tot așa cum la Herta Muller, batista înlocuia „acuta singurătate a omului“[9] și îi conferea protecția maternă necesară (discursul rostit la primirea Premiului Nobel pentru Literatură). Aimée este posesoarea unui Super Eu pe care-l cultivă cu încrâncenare acasă la ea totul strălucește, oglinzile și pozele cu ea sunt pretutindeni. „Trufia lui Aimée venea în cea mai mare parte din convingerea că era frumoasă, convingere statornicită în fața oglinzii și întreținută de admirația colegelor de pension. O păpușă fără de caracter, nici expresie în frumusețe, dar perfectă și mai ales deosebită prin materialul întrebuințat de natură... o statuetă pe care ochiul se oprea fără impresii, numai cu singura însuflețire a enervării provocate de imobilitatea unei ființe totuși vii“[10]. Tot ce simte ea este doar încordarea propriei voințe contrariate, până și „triunghiul acela subversiv al senzațiilor“[11] pregătit de surorile Persu special pentru ea și cochetăria incestuoasă cu Walter, totul e privit de către personaj ca achitarea obligatorie a unei „dijme de compromisuri trupești“[12].

De fapt, însuși subiectul intimității este un joc auctorial cu oglinzi, de dedublări, de complicitate cu tine însuți sau cu altcineva, eliberarea unui sine multiplu (al treilea eu freudian), un fel de luare în posesie, în care „extimul este structurat după modelul intimului“[13], de unde și ideea sufletul reprezentat simbolic prin casă/spațiu. Astăzi este cu atât mai dificil ca scriitor să reușești să păstrezi distanța între replierea interioară din autoficțiune și derapajele spre paraliteratură prin forme radical auctoriale schizoidale (vezi cazul Romain Gary care, sub pseudonimul de Emile Ajar, a luat de două ori premiul Goncourt cu romanul *La vie devant soi*). Intimitatea este o alegere estetică, simbolică, e încărcată de trăire și acesta este marele paradox al mediatizării ei excesive, deoarece exteriorul a fost deja prelucrat, elaborat în raport cu alteritatea și adaptat la scara persoanei unice și irepetabile, eliminându-se „violența exteriorității, a obiectivității, a adevărului“[14].

---

[4] **idem**, p. 107;
[5] **Hortensia Papadat Bengescu**, *Fecioarele despletite*, ed. îngrijită de Gh. Radu, prefață de Eugenia Tudor, Ed. pt. Lit., București, 1966, p. 154;
[6] **C.G. Jung**, *Opere complete 1. Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Ed Trei, București, 2003, p. 29;
[7] **Vraja, Stanciu Mihaela**, *Hortensia Papadat Bengescu în oglinda prozei de tinerețe,* Ed. Pro Universitaria, București, 2015, p. 127;
[8] **Corina Ciocârlie**, *Femei în fața oglinzii*, Ed. Echinox, Cluj-Napoca, 1998, p. 28;
[9] *Caiet. Herta Muller la București*, 27-28 sept. 2010, Ed. Humanitas Fiction și Centrul de carte germană, 2010, p. 5-20;
[10] **Papadat Bengescu, Hortensia,** *Opere***,** Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, ediție, note și comentarii de Gabriela Omăt, studiu introductiv de Eugen Simion, București, 2012, p. 864;
[11] **Idem,** p. 1029;
[12] **Idem**, p. 1033;
[13] **Gaston Bachelard**, *La poetique de l'espace,* Presse Universitaire de France, Paris, 2007, p. 23;
[14] **Jean Baudrillard,** *La sphere enchantee de l'intime*, în *Autrement* nr. 81, 1986, p. 15;

BDD-A25720 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:47 UTC)

Pentru Hortensia Papadat Bengescu, alegerea estetică de supralicitare a subiectivității a fost, pe lângă o constantă temperamentală, un truc ce i-a asigurat acreditarea în lumea literară dominată de bărbați, „o deghizare pasionată“[15], o problemă de fiziologie pe care o întoarce prelungit pe toate părțile, dând falsa impresie că „din două subiectivități ar rezulta deplina obiectivitate“[16].

2. Trupul sufletesc sau interpretarea psihanalitică a literaturii

Cum va scrie Merleau-Ponty după ce, în 1933, Freud bulversase teoriile despre instanțele eului, „odată cu psihanaliza, spiritul trece în corp, și invers, corpul trece în spirit“[17]. „Sunt corp și suflet – așa vorbește un copil. De ce să nu vorbim și noi asemenea copiilor?“[18]. Pare cea mai veche dilemă literară, perioade de rocade continue care proclamau succesiv supremația unuia sau altuia, de fiecare dată primite cu surprindere, deși nu făceau decât să reafirme teorii milenare. După Freud și Nietzsche în modernitate, a venit iarăși rândul teoriilor New Age, a spiritului atotputernic, a capacității mentalului de a domina fizicul, spirit deasupra materiei (despre care cugetă Lucian și Vlad), a motivației cu puterea ei transformatoare de fizic, boală, destin, chiar de prelungire a vieții; a teoriilor prin regresie hipnotică ce pot modifica trupul și organele sale, era divinației și a îngerilor, ce readuc întrucâtva teoriile orientale despre levitație și pregătesc spiritul pentru nemurire, era spiritualității care poartă de timpuriu, *ab nuce* chiar, stigmatul bolilor, era astrologilor și a vindecătorilor. Din nou, trupul poate să nu conteze, cu o atitudine potrivită, nu de ignorare, ci de iubire și acceptare *ab initio* a unui harnașament/a unei carcase care-și joacă propriul rol de călire a sufletului.

Inadecvarea corp-sensibilitate sau acea „gâlceavă a sufletului cu trupul“, această subsubstanță a viului sensibil, poartă diferite denumiri în domeniile umaniste: minte corporală, inconștient – în psihologie, Sfântul Duh – în teologie, fondul deschis al ființei – în budism, flux magnetic – în neurobiologie. Înainte de a fi bolnave, personajele se luptă cu o anestezie a eului interior care-și cere drepturile. Personajele Hortensiei Papadat Bengescu sunt atât de descarnate, „personajul e transparent, trecem cu privirea prin el fără să-i vedem chipul“[19], încât se vede lejer trupul sufletesc, pentru ele lumea este o proiecție „Singura realitate de care au cunoștință este sufletul lor făcut sensibil, corporalizat“[20]. Văzut drept „ultima frontieră a postmodernității, sufletul, ca proiecție a codurilor, patternurilor socio-culturale și a corpului“[21] a fost când delimitat clar de corp, când confundat cu acesta. Antonio R. Damasio, șeful Departamentului de Neurologie al Universității din Iowa, respinge teoriile darwiniste, într-o analiză clinică a corporalității, afirmând că nu poate exista o demarcație între corpul de carne și sânge și „sufletul eterat“[22].

Sufletul, motorul corpului căzut ontologic, boala ca păcat anticipat, „trupul care ne robește și ne închide rațiunea, care are viața în posesiune“[23] au fost ridicate de către stoici la rang de cultură, mergând până la identificarea perfectă a celor două componente, până la puritanica teorie a corporalității sufletului. Damasio, Diogenes Laerțios, Epicur, Lucrețiu dovedesc un naturalism *avant la lettre,* îi preced lui Descartes care dă prima definiție metodică a dualismului suflet-trup, găsind glanda pineală drept punct de contact între cele două. Astfel

---

[15] **Tudor Vianu**, *Hortensia Papadat Bengescu*, Sburătorul, an II, nr. 23, 30 oct. 1920, în *Scriitori români ai sec. XX*, Ed. Minerva, București, 1979, p. 216;
[16] **Sora, Simona**, *Regăsirea intimității*, Ed. Cartea Românească, București, 2008, p. 89;
[17] **M. Merleau-Ponty**, *Signes,* Gallimard, Paris, 2001, p. 290, în Simona Sora, *op. cit.*, p. 82;
[18] **Friedrich Nietzsche**, *op. cit*., p. 89;
[19] **Dana Dumitriu**, *Ambasadorii sau despre realismul psihologic*, Ed. Cartea Românească, București, 1976, p. 194-195;
[20] **Nicolae Manolescu**, *Arca lui Noe*, vol. II, Ed. Minerva, București, 1981, p. 11;
[21] **Andrei Bodiu, Georgeta Moarcăș,** *Trupul și litera. Explorări critice în biografia și opera lui Gh. Crăciun*, Ed Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012, p. 57;
[22] **Antonio R Damasio**, *Eroarea lui Descartes. Emoțiile și creierul uman*, trad. Irina Tănăsescu, Ed. Humanitas, București, 2004, *apud* Simona Sora, p. 44;
[23] **Marc Richir**, *Le corps. Essai sur l'interiorite*, Hatier (Optiques Philosophie), Paris, 1993, p. 44;

BDD-A25720 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:47 UTC)

va lua naștere conceptul de *corp trăit,* metaforă anatomică ce va influența toată fenomenologia modernă și postmodernă la care se raportau științele umaniste, definitiv bulversate de către Nietzsche. Acel punct de contact al sufletului cu fizicul, în care vrem să ne fixăm Eul, s-ar putea să fie un loc gol, iar actualizarea literară a acestei comuniuni este de fapt criza existențială, punct de intersecție pentru numeroase zone umaniste. Este o concluzie a fenomenologului-psihiatru Lopez Ibor care, pe urmele maestrului său Ortega y Gasset, crede că „eul are un caracter executiv"[24] și se fixează pe traiectoria unui destin necesar, cum de altfel și Unamuno și Alfred de Vigny apreciaseră anterior.

Hortensia Papadat Bengescu, în tot ciclul Hallipilor, pare a respinge cu desăvârșire soluția armonizării trupului cu sufletul, distrugând la toate personajele suportul material, dintr-o nevroză de generație, un soi de alienare socială, care face imposibilă comunicarea dintre corpul interior și exterior, cu atât mai mult trăirea într-un corp unificat unde să-și audă intimitatea. Trupul sufletesc din romanele Hortensiei Papadat Bengescu corespunde conceptului jamesian al „minții corporale"[25], numită și conștiință continuă, ce surprinde clinic rupturile interioare și care se opune net inconștientului psihanalizei. Chiar și cei mai inteligenți (Elena Drăgănescu), care încearcă o armonizare a celor două coordonate, încercând să-și asculte eul, sfârșesc dramatic. Preluând ideea interpretării psihanalitice a literaturii, ingenios formulată de Charles Mauron, Ov. S. Crohmălniceanu face exercițiul suprapunerii textelor pentru a le găsi similitudini, fără a „traduce în simboluri, silind să se manifeste într-o formă identificabilă precis, eul profund"[26] plecând de la noțiunea de *fecioară despletită* (în romane, proze vechi și poezii în franceză), devenită o expresie emblematică prin utilizarea ca titlu și considerată „oximoronică, al doilea termen ambiguizându-l pe primul până la anulare"[27].

A spune brusc, după Primul Război Mondial, că *sufletul e trupul* putea destabiliza întreaga zonă umanistă, iar tema a însemnat descentralizarea personajului, schimbarea tehnicilor narative, convertirea psihologismului în analiză psihofiziologică cu accent pe autenticitatea trăirii, pe senzație, „evocarea cu mijloace analitice, dar și senzoriale"[28]. Doctorul Walter recomanda somnul (tot așa cum Wagner practica hidroterapia pentru nevrozele lui), îngrijirea bunei-dispoziții, reînvierea cochetăriei, gimnastica, însă funcțiile vieții par mai complicate de atât. Mini „nici ea nu despărțea sufletul de trup, cum nu despărțea pânza aceea de păianjen a aparatului nervos de carne și de mușchi. Credea totuși într-un alt trup separat, sufletesc. Ce fel? În jurul acelor fire tentaculare, ale nervilor, funcția lor crea o substanță încă impalpabilă, dar care se va dovedi. Acea substanță emanată de sensibilitate lua forme diferite la feluritele ființe și compunea astfel un organism"[29]. Suntem în definitiv un ghem de carne răsucit pe un miez de suflet, de care moartea ne desparte definitiv, total.

3. Senzorialitatea ca primat al limbajului. Fundamentare științifică[30]

Analiza senzorială este, practic, la fel de veche ca însăși omenirea, însă progresele din domeniile fizicii, chimiei, microbiologiei, biochimiei, histologiei, tehnologiei, merceologiei și din alte domenii ale științei și tehnicii au dus la revigorarea interesului acordat senzorialității. Cercetările sistematice din ultimele decenii în domeniul senzorialității au condus la acumularea unui bogat material privind modul de aplicare a analizei senzoriale în tehnica narativă și descrierea /intuirea reacțiilor sensibile. Examinarea făcută cu ajutorul organelor de simț (văz, auz, miros, gust, tactil) și a celor extrasenzoriale (intuiția), urmată de o apreciere a impresiilor

[24] **Juan Jose Lopez Ibor**, *El descubrimiento de la intimidad y otros ensayos*, Coleccion Austral, Espasa-Calpe, Madrid, 1952, p. 38;
[25] **William James**, *The Priciples of Psychology*, Harvard University Press, Cambridge, 1981, în **Simona Sora**, *Regăsirea intimității* p. 92-93;
[26] **Ov.S.Crohmălniceanu**, *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură,* Cartea Românească, București, 1984, p. 160;
[27] **Elena Zaharia Filipaș,** *Studii de literatură feminină*, Paideia, București, 2004, p. 44;
[28] **Tudor Vianu,** *Arta prozatorilor români*, vol II, Ed. pt. Lit., București, 1966, p. 209;
[29] **Hortensia Papadat Bengescu**, *Fecioarele despletite*, pref. Eugenia Tudor, Ed. pt Lit, Buc, 1966, p. 188;
[30] **Dr. St. Med Vet. Valentin Necula**, *Analiza senzorială a alimentelor, notă de curs*, Univ. Transilvania din Brașov, Facultatea de alimentație și turism, Brasov, 2010, p. 2-22.

BDD-A25720 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:47 UTC)

senzoriale înregistrate, garantează o mai bună receptare a operei literare, a emoțiilor și pare fi o coordonată dominantă a scrierii feminine. Simțurile participante la analiza senzorială conduc la înregistrarea cantitativă și la interpretarea cerebrală a impresiilor, precum și la compararea lor cu alte impresii analoage. Acest proces, în special fiziologic, poate fi redat destul de obiectiv și exact în stadiul actual al metodelor de examinare senzorială și îi ajută pe mânuitorii condeiului să sugereze sau să exprime mai bine emoțiile.

Impresia senzorială este rezultatul unor etape fiziologice și psihologice: a recepționa (a percepe), a deveni conștient (a recunoaște), a compara (a ordona)**,** a păstra (a reține), a reda (a descrie), a aprecia (a evalua). Proprietățile senzoriale (aspect, culoare, gust, consistență) constituie primul „buletin de analiză“ la îndemâna oricui, deoarece primul contact cu lumea se realizează pe cale senzorială și, în consecință, proprietățile senzoriale dețin un rol primordial în selectare și decizie. Noțiunea de **sensibilitate senzorială** desemnează capacitatea de a percepe stimulii veniți din mediul extern sau intern și a-i transforma în senzații.

Analiza senzorială are la bază capacitatea organelor de simț de a analiza senzațiile percepute, senzații ce încep în organele de simț și se termină în scoarța emisferelor cerebrale; întregul sistem care participă la analiza senzațiilor este denumit **analizor**. Părțile receptoare inițiale ale organelor de simț percep un anumit fel de energie pe care o transformă într-o anumită excitație nervoasă; această excitație este transmisă de părțile conducătoare prin anumite căi în părțile centrale ale emisferelor cerebrale unde se transformă în senzație. Indiferent de natura analizatorului care este „utilizat“, percepția senzațiilor se face având la bază componentele arcului reflex, reprezentate de: stimul→receptor→centru de comandă→ organ efector. Simțurile, senzațiile participante la analiza senzorială conduc la înregistrarea cantitativă și la interpretarea cerebrală a impresiilor, precum și la compararea lor cu alte impresii analoage.

Simţurile sunt subsisteme fiziologice receptoare care fac posibilă reacţia la anumite categorii de stimuli din lumea exterioară sau din interiorul organismului. Organele de simţ reprezintă sistemele fiziologice periferice ale recepţiei senzoriale. Acestea, împreună cu căile nervoase şi terminaţia lor în scoarţa cerebrală, reprezintă un sistem anatomo-fiziologic unitar denumit de Pavlov *analizator*. Cele cinci simţuri sunt văzul, auzul, mirosul, gustul şi simţul tactil. Acestea oferă varietatea înconjurătoare în cinci moduri de contact fără a reprezenta însă şi conştientizarea acţiunii diverşilor stimuli externi sau interni. Cea mai simplă şi totodată prima formă de comunicare informaţională cu lumea externă o constituie recepţia senzorială. Primul produs psihic al recepţiei senzoriale este senzaţia. Dacă am rămâne la faza recepţiei senzoriale, fără atributul conştientizării, nu ne-am putea desprinde din lumea animală. Senzaţiile se caracterizează printr-o serie de calităţi pe baza cărora le putem identifica, compara, analiza, interpreta. La baza senzaţiei se află o proprietate funcţională specială a organismelor animale, **sensibilitatea**. Sensibilitatea este funcţia unor celule numite receptori care apar şi se diferenţiază treptat în cursul evoluţiei regnului animal şi se exercită ca funcţie a unui aparat specific denumit sistem de integrare senzorială sau analizator, acea „casa de simțiri“.

Putem concluziona că, deşi funcţia principală a senzaţiilor este cea biologică, informaţia pe care ne-o furnizează ele se include şi ca o componentă a experienţei cognitive, facilitând diferenţierea şi identificarea substanţelor şi obiectelor.

4. Triunghiul subversiv al senzațiilor. Emoția-condiția limbajului

Psihanaliza simțurilor a fost întemeiată pe enigma corpurilor, a motricității și mișcării simbolice, apoi s-a îndepărtat nepermis de mult de aceasta. Tolstoi afirma în jurnalul ultimilor ani (29 octombrie) că „simțul de bază este cel tactil, văzul, auzul, mirosul, gustul îi sunt subordonate“ și lua în râs seriozitatea materialiștilor care încercau să judece lumea, viața însăși prin termenii corporali legând-o de ceea ce ni se prezintă ca trup: „Am cinci simțuri: văzul, auzul, mirosul, gustul, pipăitul. Bun. Lumea e condiționată de acest simț fundamental al pipăitului, comun tuturor oamenilor și tuturor ființelor. Bun. Eu, ca om, testez simțul văzului,

BDD-A25720 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:47 UTC)

auzului, dar asta nu e tot, pot să mă întreb ce simt acum prin văz, pipăit, miros sau gust? În plus, pot testa simțul însuși în conștiința acestui simț, adică pot transfera conștiința asupra unui simț sau altuia. Mai mult, gândesc, pot să mă întreb, la ce mă gândesc? Cine este cel care are conștiință și întreabă? Nu e un simț, și nu e o idee, e conștiința vieții. Dar pot să mă întreb ce este conștiința? Și să am conștiința conștiinței? Nu. Prin urmare ăsta e temeiul a ceea ce numim viață. Iar viața ce e? Ce numim viață, deși se leagă de ceea ce ni se prezintă ca trup, nu poate fi explicată nicidecum în termeni corporali"[31]. Papadat Bengescu mărturisea: „Ce scriu, ce cuget nu e în principal idei și sentimente, ci senzația lor, de aici chinul, dorința de a reda nu descrierea senzației, ci senzația însăși"[32]. Și ea, ca Wagner, credea că principalul scop al artei este să împărtășească simțurilor tot ce are de spus, folosindu-se de tehnica motivelor structurale sugestive, transformând opera în aluzii, introspecții și dezvăluiri psihice.

Noutatea ideii corporale la Hortensia Papadat Bengescu o surprinde cel mai bine Gh. Crăciun: „De ce obsesia asta a literaturii de a reda senzația însăși cum își propunea undeva Hortensia Papadat Bengescu? De ce dorința de a te întoarce în locul unde ai plecat, la trup? Pur și simplu pentru a arăta că limbajul poate să înlocuiască trupul? Omul nu-și poate suporta singurătatea conștientă a propriei prezențe în lume. Cred că asta e explicația. Literatura nu e o formă de cunoaștere, ci una de recunoaștere. Prin ea ne recunoaștem pe noi ca indivizi, prin ea recunoaștem o lume care ajunge la noi prin simțuri și gândire. Or, aceste procese, percepția și intelecția nu lasă urme, nu poartă cu ele semne exterioare. Ele nu au nevoie de propria lor adeverire. Scrisul le poate adeveri"[33].

Când ne naștem, ne aflăm în afara fonemului și mascăm golul cu țipete, ca manifestare fiziologică a suferinței la senzația de foame. Apoi, paradoxal, prima afirmație în calitate de sugari, este negație (întoarcerea capului la refuzul hranei), apoi vine necesitatea umplerii acestui gol prin cuvinte „prima paradigmă a introiecției"[34]. Așadar, senzorialul se află sub primatul limbajului și se decodifică printr-un limbaj afectiv (mamă-copil); primul pas al gândirii este gânditul cu gura, căci în gură „se articulează cuvintele gustului cu gustul cuvintelor"[35]. Și astfel, sub primatul discursului adult, se decodifică lumea senzorială infantilă, fiind vorba de o deturnare senzorială, orice senzație transmisă creierului devine percepție sub influență. Numeroși clinicieni au stabilit deja că orice percepție presupune apercepția, primele percepții din viața noastră sunt referitoare la celălalt. Piera Auglanier, Stern și Spitz precizează că „percepția se învață, se coordonează, se integrează, se sintetizează datorită fluxurilor și refluxurilor neîncetate și inconsistente ale relațiilor obiectuale cu celălalt, îndeosebi cu mama"[36]. De aceea, uneori, distorsiunea dintre corporal și psihic face ca psihosoma să se revolte din nostalgia unui vis al unității. Apare astfel „negarea, care nu este o recunoaștere-acceptare a refulării"[37]. Problema nu se mai pune dacă ceva perceput trebuie admis sau nu în Eu, ci dacă reprezentarea poate fi găsită în percepția realității și se va căuta cineva din afară, un susbtituent care să confirme realitatea percepției.

Doctorul Walter este așezat în tipare de către Aimée, după un scurt intermezzo senzitiv (acele aventuri epidermice cu Salema, Lenora și Hilda): „Temperamentul lui cerebral suporta anevoie intervențiile rare ale senzației, care erau pentru el un *malaise*. Invazia senzației în armătura ideilor era ca o ciocnire, ca un circuit. Aimée reușise, prin neprevăzutul acelei scene,

[31] **Lev Tolstoi**, *Despre Dumnezeu și om*, din jurnalul ultimilor ani (1907-1910), Ed Humanitas, Buc, 2001, p. 164-165;
[32] *Scrisori către Ibrăileanu*, p. 45-46, ediție îngrijită de M.Bordeianu, Gr.Botez, I.Lăzărescu, Dan Mănucă și Al.Teodorescu, cu prefață de Al.Dima și N.I.Popa, E.P.L, București, 1966, scrisoare din 10 octombrie 1914;
[33] **Gh. Crăciun**, *Trupul știe mai mult. Fals jurnal la Puppa Russa 1993-2000*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2006, p. 96;
[34] **N. Abraham, M. Torok,** *Deuil ou melancolie. Introjecter- incorporer*, în *L'Ecorce et le Noyau*, Paris, Aubier-Flammarion, 1978, în **Gisele Harrus-Revidi**, *Psihanaliza simțurilor*, Editions, Payot& Rivages, Paris, 2000 trad. Nicolae Baltă, Ed. Trei, București, 2008, p. 37;
[35] **Gisele Harrus-Revidi**, *op.cit.*, p. 37;
[36] **R. Spitz**, *De la naissance a la parole*, Paris, PUF, 1968, în Gisele Harrus-Revidi, op. cit. p. 86;
[37] **S. Freud,***La Negation 1925 in Resultats, idees, problemes*, Paris, 1985, în Gisele Harrus-Revidi, *op. cit.*, p. 43;

BDD-A25720 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:47 UTC)

să-i dea o comoție din cele mari“[38]. În alt fel reacționează Lenora la abstinența senzorială, își dorește durerea, care-i este refuzată de doctorul Walter, și el bolnav. Cancerul ei uterin poate fi pus psihologic în directă legătură cu frustrarea erotic-existențială, așa cum doar nimfomana Madona, în *Rădăcini*, va mai pătimi de această neputință, dar în mod isteric, viu. „Oprită astfel de la ravagii violente, distrugerea se făcea latent, chinurile erau suprimate, dar le înlocuia o dispoziție morbidă care încarcera tot organismul. Trupul acela condamnat nu simțea altfel nici energiile unor dureri care-l puteau ușura prin moarte și nici nădejdea unei vindecări. Peripețiile luptei dintre organism și flagel erau împiedicate, puterile de atac erau reduse la neputință, cele de rezistență însă nu existau nici ele“[39].

a) Olfacția

Mirosul era, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, o caracteristică a forței vitale a materiei, iar oamenii se împăcau bine cu propriile mirosuri corporale. De fapt, mefitismul este o străveche parte a teoriei medicale care permitea stabilirea diagnosticului după variații ale mirosului la diferite vârste, organe, umori. Bolile în sine, mai ales speciile morbide, erau repertoriate până la începutul secolului al XIX-lea după un bilanț/calcul olfactiv, astfel că mirosul bolnavului permitea medicului „să pună diagnosticul și prognosticul“[40]. Indivizii acelor epoci își asumau intersectările odorante, calitățile intrinseci ale mirosurilor proveneau dintr-o codificare strict prestabilită, care pe medic îl introducea în patologia pacientului, iar pentru subiect ea nu căpăta interes decât ca patologie a perversiunii. Freud consideră diminuarea olfacției drept factorul fondator al grupului social și al civilizației prin importanța dată percepțiilor vizuale. „Odată cu deprecierea percepțiilor olfactive, ... a dus la preponderența percepțiilor vizuale... la continuitatea excitației sexuale, la întemeiera familiei și, în acest fel, la pragul civilizației umane“[41]. Pudicul secol XIX va considera olfacția o deviație sexuală, fetișism, mirosurile corporale fiind considerate perverse.

În literatură, însă, Rabelais, Balzac, Zola, Dali se foloseau de aceste percepții pentru a integra personajele într-un grup social, „mirosul nu era numai boala, ci și locul unde se încheia tragismul vieții – spitalul“[42], mirosul săracilor, mirosul de murdărie, constituia prin însăși prezența sa grupul social (ca și în poemul lui Arthur Rimbaud *Les pauvres a l'eglise*). Există un miros al angoasei, al fricii, un erotism olfactiv, un miros ereditar, un fel de a-și marca corpul, un refuz inconștient al libidoului, o protecție, un semn corporal care modulează și completează sensul discursului, mirosul este dragoste, este ură, toate acestea neputând fi ignorate. A-ți iubi corpul înseamnă a-ți iubi mirosul, de aici până la narcisism și perversiune, linia de demarcație e foarte subțire, deoarece „mirosul este incestul“[43]. Este valabil și pentru cei care se maschează în spatele unui parfum puternic. Narcisismul avându-și rădăcinile în inconștientul cel mai îndepărtat, folosirea unui „parfum care are corp le conferă deseori un corp celor care nu îl au“[44]. Deși deseori negat, mirosul este, în mod inconștient, cel mai puternic în comunicarea umană, nicio relație nu este posibilă când există refuzul mirosului celuilalt. Cel mai mare dezacord al psihanalizei, dintre Freud și Fliess, a pornit tot de la nas. „Mirosul este argumentul curent al tuturor formelor de rasism, al tuturor xenofobiilor, mirosul este Celălalt, Inamicul, Străinul“[45], percepția olfactivă este cea mai violentă, poate de aceea ea a fost înlocuită în era noastră cu audio-vizualul. Să nu omitem nici celebra carte *Arta de a trage pârțuri* a lui Salvador Dali, care urmărește istoricul flatulației, analizează, clasifică și dă exemple concrete de texte care au fost inspirate de simțul olfactiv, începând cu Horațiu.

[38] **Hortensia Papadat Bengescu**, *Drumul ascuns,* ed. îngrijită de Gh. Radu, Ed. pentru Literatură, București, 1966, p. 55-56;
[39] **Hortensia Papadat Bengescu**, *Drumul ascuns*...Gh Radu, ed. cit., p. 229;
[40] **A. Corbin**, *Le miasme et la Jonquille*, Paris, Aubier, 1982, în Gisele Harrus-Revidi, *op. cit*., p. 55;
[41] **S. Freud**, *Malaise dans la civilisation,* 1930, Paris, PUF, 1971, nota 1, p 50;
[42] **Michel Foucault**, *Maissance de la clinique,* Paris, PUF, 1963, în Gisele Harrus, *op. cit*., p 56;
[43] **F. Dolto**, *Fragrances în Sorcieres nr. 5*, Ed Albatros, în Gisele Harrus-Revidi, *op. cit.*, p 58;
[44] **Idem,** p. 64;
[45]**Idem,** p. 68;

BDD-A25720 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:47 UTC)

b) Vizualul narcisist și cromatica. Viziune și gândire. Imaginea de sine

Tema frumuseții și a reflexiei în oglindă, discursul senzorial preponderent sau în întregime vizual (ca în cazul personajului Coca-Aimée, conștientă de propria frumusețe și tocmai de aceea tinzând să se supraevalueze) este, după cum s-a arătat anterior, legat de narcisism și avatarurile lui sau de conceptul de imagine a corpului, care-și are rădăcinile în copilărie. Pentru copil, faptul de a fi frumos este produsul unui discurs pozitiv despre corpul său, pentru ca apoi grupul relațiilor și reprezentarea socială pe care o vehiculează să nu modifice decât aspectul conștient al imaginii de sine, realitatea fiind, așadar, o opțiune a conștientului. „Realitatea este cea care în psihic funcționează ca un corp străin, adică realitatea inconștientului, în măsura în care nu poți spune despre ea altceva decât: e un corp străin”[46]. Persoanele care se supraevaluează simt, prin nevoia de seducție, să infirme discursul părintesc, părăsind locurile familiale și căutând alte realități în care să testeze coerența percepției pe care o au ceilalți despre ei, umilindu-i constant cu ieșiri violente și despărțire.

c) Tactilul sau sensibilitatea corporală

Când între procesul-psihic și limbajul corporal nu există diferențe, vorbim de o insesibilitate morală față de lume, corpul devine propriul limbaj și atât de tare se fortifică acest refuz, încât nici boala nu se mai instalează ca să-i redea corpului sensibilitatea. Limbajul este corp subtil, cuvintele sunt luate din toate imaginile corporale, în lipsa acestuia, el va trece simbolic în materialitatea corporală. Pentru un scriitor preocupat de „ereziile spontaneității senzoriale”[47] este important să descopere formula după care să poată exprima cât mai fidel simultaneitatea senzorială a trupului în liniaritatea textului literar. Este acea metaforă a „Corpului fără organe“ teoretizată de Gilles Deleuze și Guattari în *Mille plateaux,* și celebrul lor îndemn*:* „Descoperiți-vă trupul fără organe. Descoperiți un mod de a-l construi“. Carmen Mușat asemuiește această teorie rizomică a corporalității în același timp materiale și lipsite de materialitate organică a corpului fizic, o asemuiește cu ceea ce fac prozatorii postmoderni în romanele lor, o ficțiune autogenerativă, „textul ca trup și trupul ca text“[48].

Senzorialul se află, așadar, sub primatul limbajului și se decodifică printr-unul afectiv, emoția fiind, de fapt, o condiție a limbajului, a noționalității. Condițiile imaginației sunt tot afectivitatea și emotivitatea. Când e ceva diacronic. Vorbind, nu avem însă numai o emoție, poate să fie și un sentiment, dacă, după un timp, ne amintim de cineva anume. *Sentimentul este istoria unei emoții,* este o emoție dezvoltată diacronic, în timp, durabilă și axată pe un obiect. Pentru că, altfel, dacă avem o emoție și nu o asociem cu nimic, aceasta nu are expresie și n-are verbalizare. Cel mai bine explică acest fenomen doctorul psiholog Aurel Romilă într-un interviu în Dilema veche. „Imaginația nu este totul la om, ci numai o funcție, care nu e vitală, așa cum este cunoașterea, dar a existat dintotdeauna. Cel mai bine este să ai un amestec între rațional și imaginarul care exprimă afectivul și inconștientul unui om. Dacă doi poeți nu seamănă, asta nu se întîmplă numai pentru că Nichita Stănescu are cuvintele lui și altul are altceva. Diferența este mult mai profundă, este legată de inconștientul lor, de tendințele lor cele mai adînci. Acestea diferă. În orice caz, creatorul nu se mai simte bine în real, el trebuie să creeze ceva în imaginar. Acolo își găsește ființa și libertatea. Ca să ajungi la imaginație, ești evoluat, ai propriul limbaj, bine articulat. Fără limbaj nu se poate. Prima noțiune în sistemul psihicului este reactivitatea. Simțim, cu toate simțurile. A doua noțiune este să fii impresionat. Ai atunci o emoție, care poate să fie pozitivă sau negativă. Există ceva, însă, pe care nici o disciplină nu o știe, care nu este foarte logică, dar care a devenit un fel de filozofie a lui Hegel: în *Povestiri despre om,* așa cum le-a conceput Noica despre fenomenologia lui Hegel, el a trecut

[46] **J. Laplanche**, *La transcendance du transfert, în Psychanalyse a l'Universit*e, vol 9, nr 35, iunie 1984, în Gisele Harrus-Revidi, *op. cit.*, p. 187;
[47] **Elena Cristea Stefârcă**, *Scripta (i)manent*, în *Trup și literă*, ed. cit, p. 225
[48] **Carmen Mușat**, *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernă*, Cartea Românească, București, 2008, p. 170-171;

BDD-A25720 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:47 UTC)

de la emoție, prin toate treptele, pînă la spirit. După emoție, se face deodată un salt. Și în psihologie, și în filozofie, este admis ceea ce altădată se numea *saltul dialectic*. Unul dintre ele este de la emoție la limbaj, apoi la limbajul noțional, la gândire, la imaginație. Când faci dezvoltarea omului și ontogenia, pornind de la emoție, ajungi în mod natural la gândire. Nu se poate concepe așa ceva fără o bază emoțională. Voința, scopurile sunt pornite din impulsuri emoționale, pe care marii teoreticieni le-au redus. De pildă, Freud le-a redus la libido. Alții vorbesc despre energie. Nu e de discutat, însă, în afara emoției. De altfel, prima oară când am citit, am fost nedumerit să găsesc la Heidegger un prim capitol despre dispoziție"[49].

Nu suntem deloc surprinși să întâlnim termenii de specialitate ai senzorialității în scrierile Hortensiei Papadat Bengescu, cu o rigoare și exactitate tipică. Nimeni n-a descris în românește mai adânc simțămintele așa cum a făcut-o Hortensia Papadat Bengescu. Poate de aceea primul *diagnostic* ce i s-a dat pentru perioada de început a literaturii ei a fost cea de scriitură feminină și chiar feministă, greșit înțeleasă. Ea a dovedit doar că senzorialul se află sub primatul limbajului care, odată decodificat duce la acest gen de deturnare, numită senzorial. Ea a fost doar preocupată de limbajul ca orice corpus sensibil și i-a relevat această spontaneitate senzorială intrinsecă ce duce uneori la erezie.

Bibliografie:

1. **Abraham, N., Torok, M.,** *Deuil ou melancolie. Introjecter- incorporer*, în L'Ecorce et le Noyau, Paris, Aubier-Flammarion, 1978;
2. **Bachelard**, **Gaston,** *La poetique de l'espace,* Presse Universitaire de France, Paris, 2007;
3. **Baudrillard, Jean,** *La sphere enchantee de l'intime*, în *Autrement* nr. 81, 1986;
4. **Bodiu, Andrei, Georgeta Moarcăș,** *Trupul și litera. Explorări critice în biografia și opera lui Gh. Crăciun*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012;
5. **Ciocârlie**, **Corina** *Femei în fața oglinzii*, Ed. Echinox, Cluj-Napoca, 1998;
6. **Corbin**, **A.,** *Le miasme et la Jonquille*, Paris, Aubier, 1982;
7. **Crăciun**, **Gh.,** *Trupul știe mai mult. Fals jurnal la Puppa Russa 1993-2000*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2006;
8. **Crohmălniceanu**, **Ovid. S.,** *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură,* Cartea Românească, București, 1984;
9. **Damasio**, **Antonio R**, *Eroarea lui Descartes. Emoțiile și creierul uman*, trad. Irina Tănăsescu, Ed. Humanitas, București, 2004;
10. **Dumitriu, Dana**, *Ambasadorii sau despre realismul psihologic*, Ed. Cartea Românească, București, 1976;
11. **Foucault**, **Michel**, *Maissance de la clinique*, Paris, PUF, 1963;
12. **Freud, Sigmund,** *La Negation 1925 in Resultats, idees, problemes*, Paris, 1985;
13. **Freud**, **Sigmund**, *Malaise dans la civilisation*, 1930, Paris, PUF, 1971, nota 1;
14. **Harrus Revidi, Gisele**, *Psihologia simțurilor,* trad. Nicolae Baltă, Ed. Trei, București, 2008;
15. **Jung**, **C.G. ,** *Opere complete 1. Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Ed. Trei, București, 2003;
16. **Laplanche**, **J.**, *La transcendance du transfert, în Psychanalyse a l'Universit*e, vol 9, nr 35, iunie 1984;
17. **Lopez Ibor**, **Juan Jose,** *El descubrimiento de la intimidad y otros ensayos*, Coleccion Austral, Espasa-Calpe, Madrid, 1952;
18. **Manolescu**, **Nicolae,** *Arca lui Noe*, vol. II, Ed. Minerva, București, 1981;
19. **Muller, Herta** *Caiet. H. M. la București*, 27-28 sept. 2010, Ed. Humanitas Fiction și Centrul de carte germană, 2010;

[49] http://dilemaveche.ro/sectiune/societate/articol/emotia-este-o-conditie-a-limbajului-interviu-cu-prof-dr-aurel-romila

BDD-A25720 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:47 UTC)

20. **Merleau-Ponty**, **M.,** *Signes*, Gallimard, Paris, 2001;
21. **Mușat**, **Carmen**, *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernă*, Cartea Românească, București, 2008;
22. **Necula, Valentin (Dr. St. Med Vet),** *Analiza senzorială a alimentelor, notă de curs*, Univ Transilvania din Brasov, Facultatea de alimentatie și turism, Brasov, 2010.
23. **Nietzsche**, **Friedrich,** *Așa grăit-a Zarathustra. O carte pentru toți și nici unul,* trad. Șt. A. Doinaș, Ed. Humanitas, București, 1994;
24. **Papadat Bengescu**, **Hortensia** *Fecioarele despletite*, ed. îngrijită de Gh. Radu, prefață de Eugenia Tudor, Ed. pt. Lit., București, 1966;
25. **Papadat Bengescu, Hortensia,** *Opere***,** Academia Română, Fundația Națională pentru Stiință și Artă, ediție, note și comentarii de Gabriela Omăt, studiu introductiv de Eugen Simion, București, 2012;
26. **Richir**, **Marc,** *Le corps. Essai sur l'interiorite*, Hatier (Optiques Philosophie), Paris, 1993;
27. *Scrisori către Ibrăileanu*, scrisoare din 10 octombrie 1914, ediţie îngrijită de M.Bordeianu, Gr.Botez, I.Lăzărescu, Dan Mănucă şi Al.Teodorescu, cu prefaţă de Al. Dima şi N.I. Popa, E.P.L, Bucureşti, 1966;
28. **Sora, Simona**, *Regăsirea intimității*, Ed. Cartea Românească, București, 2008;
29. **Spitz**, **R.,** *De la naissance a la parole*, Paris, PUF, 1968;
30. **Stanciu Vraja, Mihaela**, *Hortensia Papadat Bengescu în oglinda prozei de tinerețe,* Ed. Pro Universitaria, București, 2015;
31. **Tolstoi**, **Lev**, *Despre Dumnezeu și om*, din jurnalul ultimilor ani (1907-1910), Ed. Humanitas, București, 2001;
32. **Vianu**, **Tudor**, *Hortensia Papadat Bengescu*, Sburătorul, an II, nr. 23, 30 oct. 1920, în *Scriitori români ai sec. XX*, Ed. Minerva, București, 1979;
33. **Vianu, Tudor,** *Arta prozatorilor români*, vol II, E.P.L., București, 1966;
34. **William James**, *The Priciples of Psychology*, Harvard University Press, Cambridge, 1981;
35. **Zaharia Filipaș, Elena,** *Studii de literatură feminină*, Paideia, București, 2004.

BDD-A25720 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:47 UTC)

BDD-A25720 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 13:07:47 UTC)